

ՀՀ-ՈՒՄ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Քրիստինե Յուրիի Բաղդասարյան Սոնա Հրաչիկի Գրիգորյան

Հոդվածը ստացվել է՝ 25.03.2022թ., գրախոսման ուղարկվել է՝ 28.03.2022թ., տպագրման երաշխավորվել է՝ 18.04.2022թ.

Ներածություն: Ժամանակակից տնտեսության պայմաններում ծառայությունների ոլորտը դարձել է ոչ միայն զարգացած, այլև զարգացող երկրների տնտեսությունների գերակա ճյուղերից մեկը: Ներկայումս զբոսաշրջությունը կարևորագույն, բարձր եկամտաբեր և առավել դինամիկ զարգացող ճյուղերից մեկն է: ՀՀ-ում զբոսաշրջության զարգացման համար առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ, որի ռազմավարական ուղին ճիշտ մարքեթինգային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումն է: Այս հիմնախնդիրներով էլ պայմանավորված է հոդվածի **արդիականությունը**:

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել զբոսաշրջության զարգացման հիմնախնդիրները, և առաջարկել դրանց լուծման միջոցառումներ՝ այն դարձնելու որպես ՀՀ տնտեսության համեմատական առավելություն ունեցող ուղղություն:

Հոդվածում դրվել և վերլուծվել են հետևյալ **խնդիրները**՝

- առանձնացնել ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման հիմնահարցերը,
- զբոսաշրջության ոլորտի միջազգային փորձի վերլուծություն, արդյունքի վեր հանում,
- բացահայտել զբոսաշրջության ոլորտ զարգացմանը նպաստող գործոնները:

Գրականության վերլուծություն: Զբոսաշրջության տարբեր կազմակերպություններ, գիտական դպրոցներ և անհատ փորձագետներ «զբոսաշրջությունը» (տուրիզմ) մեկնաբանում են տարբեր ձևերով: Զբոսաշրջության տերմինաբանությունը ենթարկվում է էական փոփոխությունների՝ կապված զբոսաշրջության զարգացման արագ տեմպերի, դրա ոլորտների, տեսակների և ձևերի, տեխնոլոգիաների և նորարարությունների, զբոսաշրջության նոր իրողությունների առաջացման և տարածման հետ: Գրականության մեջ զբոսաշրջությունը որպես տնտեսագիտական եզրույթ մեկնաբանվում է հայեցակարգային և տեխնիկական բնութագրերի: Հայեցակարգային սահմանումները որոշարկում են զբոսաշրջության տեսական շրջանակը՝ դրա հիմնական բնութագրերը որոշելու համար, ինչը թույլ է տալիս տարբերակել զբոսաշրջությունը և հարակից այլ հասկացությունները:

Տեխնիկական բնութագրերը նպատակ ունեն տրամադրել զբոսաշրջության մասին ստանդարտ տեղեկատվություն՝ ազգային և միջազգային վիճակագրական, ինչպես նաև իրավական կարիքների համար: Այլ մասնագետների «զբոսաշրջության» հայեցակարգի շուրջ տարաձայնություններից և գիտական վեճերից խուսափելու համար առաջարկվել են օգտագործել «ճանապարհորդություն և տուրիզմ» (travel and tourism) համակցված եզրույթը՝ առանց երկու բաղադրիչի

տարբերակման: Ավելին զբոսաշրջիկներին ծառայություններ մատուցող արդյունաբերության հետ կապված, տարբեր անվանումներ են ամրագրվել ինչպես տարբեր երկրներում, այնպես էլ միջազգային մակարդակով. «զբոսաշրջության արդյունաբերություն» (tourism industry), «ճանապարհորդության արդյունաբերություն» (travel industry), «ճանապարհորդության և զբոսաշրջության արդյունաբերություն» (travel and tourism industry), «հյուրընկալության արդյունաբերություն» (hospitality industry), և նույնիսկ «այցելուի արդյունաբերությունը» (visitor industry):

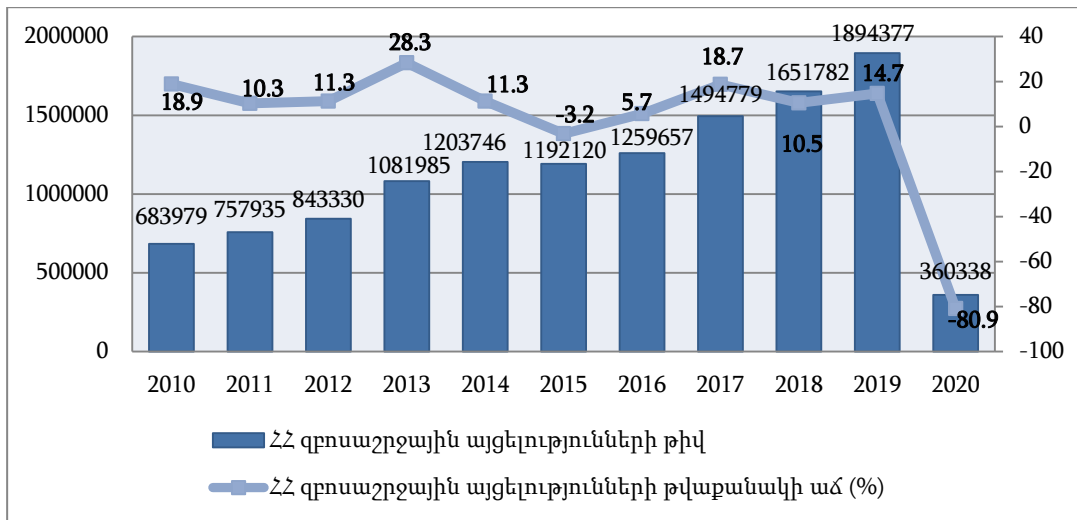
Ըստ «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի՝ «Զբոսաշրջությունը ճանաչողական, հանգստի, առողջաբարական, մարզական, կրոնական, ազգականների այցելության, մասնագիտական, գործնական և այլ նպատակներով բնակության մշտական վայրից (երկրից) այլ վայր (երկիր) առվելագույնը մինչև մեկ տարի անընդմեջ ժամկետով ճանապարհորդություն իրականացնող քաղաքացիների գործունեությունն է»:¹

Մեթոդաբանություն: Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են վերլուծության և համադրության (սինթեզի) կառուցվածքային, ինչպես նաև համակարգային վերլուծության մեթոդները:

Վերլուծություն: Զբոսաշրջությունը ՀՀ-ում տարեցտարի զարգացում է ապրում, աճում է երկիր մուտք գործող զբոսաշրջիկների, անընդհատ կառուցվող հյուրանոցային, ռեստորանային համալիրների և զբոսաշրջային կենտրոնների թիվը:

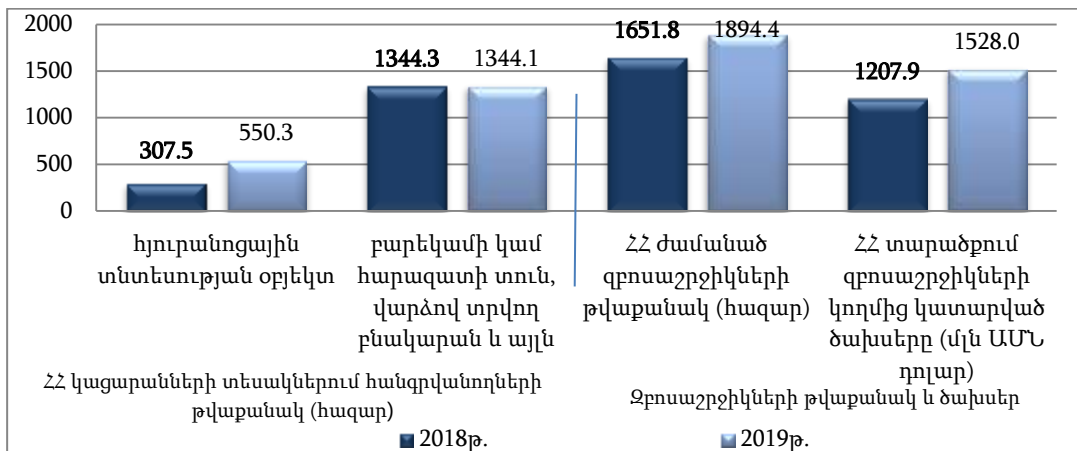
Համաձայն պաշտոնական վիճակագրական տվյալների՝ 2020 թվականի հունվար-դեկտեմբերին զբոսաշրջային այցելությունները կազմել է 360338 զբոսաշրջիկ, այս ցուցանիշը ձևավորվել է միայն 2020թ. հունվար-մարտ, սեպտեմբեր և հոկտեմբեր-դեկտեմբեր ժամանակաշրջանի տվյալներով (**տե՛ս գծապատկեր 1-ը**): 2020թ. ապրիլ-հունիս և հուլիս-օգոստոս ժամանակաշրջանում ըստ ՀՀ կառավարության 2020 թվականի մարտի 16-ի № 298-Ն որոշման ուժով ՀՀ ներգնա և արտագնա զբոսաշրջային այցելություններ չեն արձանագրվել: 2019թ. հունվար-դեկտեմբերի 1894377 համեմատ նվազել է շուրջ 80.9%-ով, որը պայմանավորված էր կորոնավիրուսային և պատերազմական պայմաններով:

¹ «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, 17.12.2003, էջ 2

Գծապատկեր 1. ՀՀ զբոսաշրջային այցելությունների դինամիկան 2010-2020թթ.¹

Այնուամենայնիվ, 2010-2019թթ. զբոսաշրջիկների թվաքանակի աճը հանգեցրել է ՀՀ-ում ավելի շատ ապրանքների և ծառայությունների ձեռքբերմանը, որի հետևանքով վերջիններիս ծախսերը 2019թ-ին ավելացել են 320.1 մլն ԱՄՆ դոլարով կամ 26.5%-ով՝ կազմելով 1.528 մլրդ ԱՄՆ դոլար(տե՛ս գծապատկեր 2-ը):

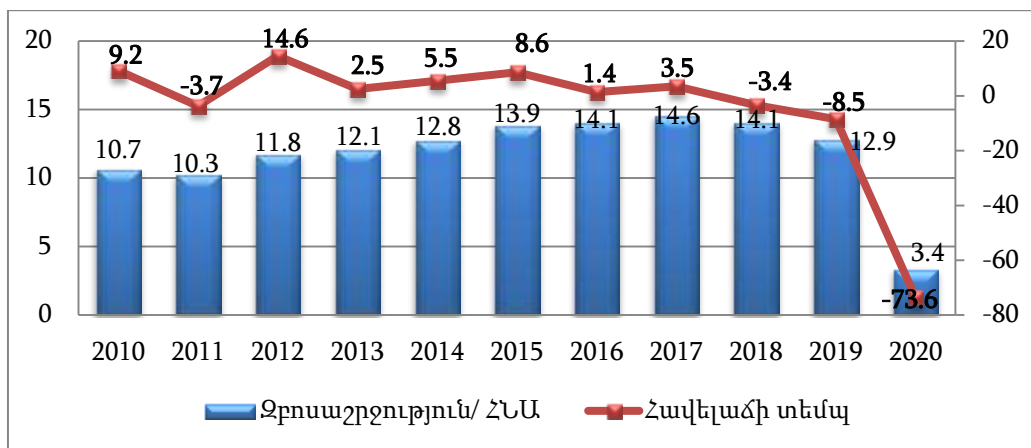
Գծապատկեր 2. ՀՀ ժամանած զբոսաշրջիկների թվաքանակը՝ ըստ կացարանների տեսակների և վերջիններիս ծախսերը ՀՀ տարածքում 2018-2019թթ.²

¹Աղբյուրը՝ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2022թ. հունվար
https://armstat.am/file/article/sv_01_22a_421.pdf

²Աղբյուրը՝ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020 թվականի հունվարին՝
https://www.armstat.am/file/article/sv_01_20a_421.pdf, ՀՀ ՎԿ «Վճարային հաշվեկշիռ 6» աղյուսակի բազա՝ <https://www.armstat.am/am/?nid=203>

Ըստ գծապատկերի տվյալների, հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտներում հանգրվանողների թվաքանակը դիտարկվող ժամանակահատվածում կազմել է 550289 զբոսաշրջիկ (աճել է 79%-ով), մինչդեռ բարեկամի կամ հարազատի տանը, վարձով տրվող բնակարաններում և այլ կացարաններում հանգրվանողների քանակը կազմել է 1344088 զբոսաշրջիկ: Այս հանգամանքը բացատրվում է նրանով, որ ՀՀ այցելուների թվաքանակի մեջ շարունակում են մեծ տեսակարար կշիռ կազմել սփյուռքահայերը, որոնք նախընտրում են մնալ ավելի մատչելի հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտներում կամ հարազատների և բարեկամների տանը:

Զբոսաշրջության ներդրումը ՀՆԱ-ում 2020 թվականին կազմել է 216 մլրդ դրամ (446.9 մլն ԱՄՆ դոլար), որը կազմում է ՀՆԱ-ի 3.4%-ը (**տե՛ս գծապատկեր 3-ը**): Այս հաշվարկում ներառված են այնպիսի ենթակառուցվածքների գործունեությունը, ինչպիսիք են հյուրանոցները, զբոսաշրջային գործակալությունները, ավիատրանսպորտն ու տրանսպորտային այլ կազմակերպությունները, սննդի և զբոսաշրջության արդյունաբերության այլ կազմակերպություններ: Ճանապարհորդության և տուրիզմի ընդհանուր ներդրումը զբաղվածության մեջ, ներառյալ ոլորտի հետ անուղղակիորեն կապված աշխատատեղերը կազմել են ընդհանուր զբաղվածության 11.2%-ը (107400 աշխատատեղ):¹

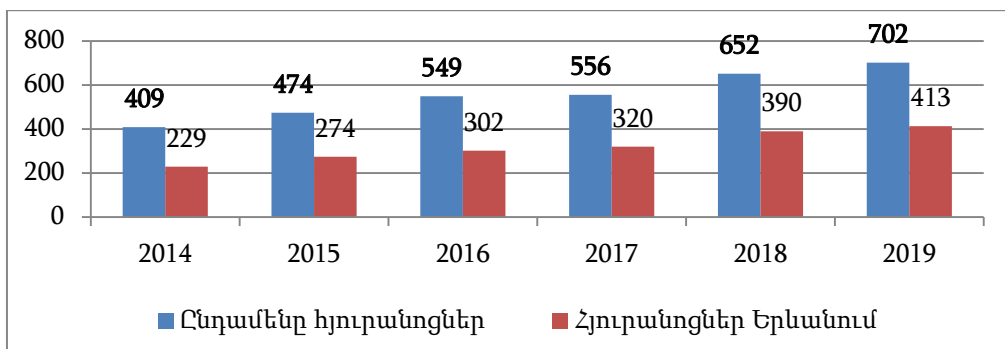
Գծապատկեր 3. ՀՀ Ճամփորդության և զբոսաշրջության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում, 2010-2020թթ. (%)²

Հայաստանի զբոսաշրջությունը հիմնված է զարգացող ենթակառուցվածքային ցանցի և նպաստավոր պայմանների վրա: Զբոսաշրջության ենթակառուցվածքն աճում է մասնավոր ոլորտի՝ տեսարժան վայրերի ու ընդլայնվող հյուրանոցների զարգացմանն ուղղված ներդրումների աճին զուգահեռ: Հայաստանն ունի առաջարկվող կացարանների բազմաթիվ տարբերակներ՝ սկսած հինգաստղանի շքեղ հյուրանոցներից մինչև գյուղական բնակավայրերում տեղացի-

¹ World Travel & Tourism Council “Travel&Tourism Economic impact of Armenia, 2021, p. 1

² World Travel & Tourism Council “Travel&Tourism Economic impact of Armenia, 2021, p. 1

ների բնակարաններն ու տներ: Հյուրանոցների թիվը վերջին հինգ տարիներին աճել է 2014 թվականի 409-ից 2019 թվականին հասնելով 702-ի (**տե'ս գծապատկեր 4-ը**):¹ Հասանելի կացարանները ներառում են 1-5 աստղանի հյուրանոցները, հոթելները և առողջարանային օբյեկտներ, B&B (քնելու և նախաճաշի) ծառայություններ, բնակարանների վարձակալություն՝ ներառյալ AirBnB առցանց հարթակը: Նոր հյուրանոցների մեծ մասը կառուցվել է Երևանում և դրա մերձակայքում, որն ապահովում է ընդհանուր եկամուտի ավելի քան 80-ը:² Նշենք, որ այսօր Հայաստանում չկան կամ շատ քիչ են տեղաբաշխման կացարանները կարևոր տեսարժան վայրերի մոտակայքում: Մինչ միջազգային հյուրանոցային ցանցերի երևանյան հնարավորությունները մեծանում են, որոնցից շատերն այդքան էլ մեծ չեն 300 հոգին գերազանցող գործարար խմբեր տեղավորելու համար: Այնուամենայնիվ, ՀՀ-ն ունենալով տեղավորվելու ավելի քան 700 տարբերակ՝ միայն 6 հյուրանոցներ են պաշտոնապես որակավորված և ունեն միջազգային չափանիշներին համապատասխան աստիճանակարգ:³ Սա նշանակում է, որ զբոսաշրջիկները հաճախ մնում են միջազգային ստանդարտներին չհամապատասխանող հյուրանոցներում, ինչը երբեմն խոչընդոտում և հիասթափություն է առաջացնում զբոսաշրջիկների շրջանում, հատկապես, երբ նրանք ակնկալում և վճարում են այն որակի համար, որ կա աշխարհի մյուս երկրներում:

Գծապատկեր 4. Հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների քանակը⁴

Ուսումնասիրելով ՀՀ զբոսաշրջության զարգացման վրա ազդող գործոնները, առանձնացվել են այն հիմնական հիմնախնդիրները, որոնք խոչընդոտում են ոլորտի զարգացմանը (**տե'ս գծապատկեր 5-ը**):

¹Աղբյուրը՝ ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2020, էջ 1

https://armstat.am/file/article/marzer_2020_22_.pdf

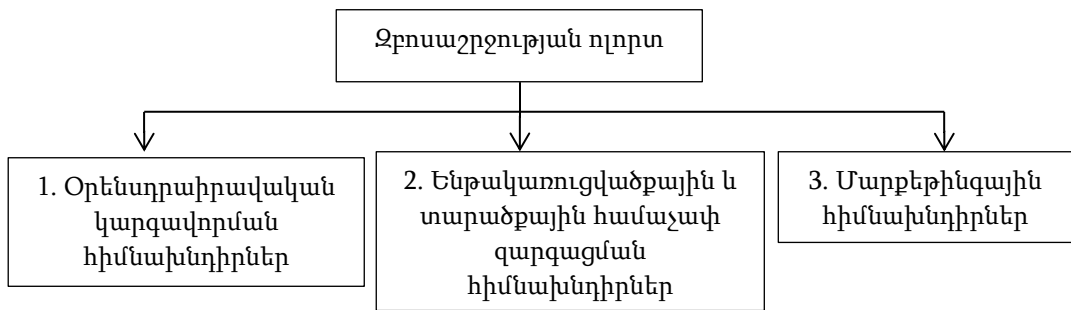
² «Հայաստանի զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն 2020-2030», 2019 նոյեմբեր, էջ 24, https://mineconomy.am/media/9557/TourismStrategy_2020-2030.pdf

³ Աղբյուրը՝ Տեղեկատվություն ՀՀ-ում որակավորման կարգ ստացած հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների ցանկի, որակավորման համար գանձվող պետական տուրքի դրույքաչափերի և վճարման հաշվեհամարների վերաբերյալ, 2022, էջ 2

https://mineconomy.am/media/18211/qualified_hotels_07.03.2022.pdf

⁴Աղբյուրը՝ ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2020, էջ 1

https://armstat.am/file/article/marzer_2020_22_.pdf

Գծապատկեր 5. ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի վրա ազդող գործոններ¹

1. Օրենսդրաիրավական կարգավորման հիմնախնդիրներ

ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի կայուն զարգացման նպատակով ՀՀ կառավարության կողմից ընդունվել են մի շարք օրենսդրաիրավական փաստաթղթեր: ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի իրավական կարգավորվումը իրականացվում է 2003 թ. դեկտեմբերի 17-ին ընդունված «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով, որտեղ զբոսաշրջության ոլորտը ճանաչվել է տնտեսության գերակա ճյուղ:² Այնուամենայնիվ, մինչև այժմ, հաշվի առնելով համաշխարհային զարգացումները, օրենքի մեջ ակնհայտ փոփոխություններ չեն իրականացվել: Նշենք, որ վերջին փոփոխությունները կատարվել են 2018թ. մարտին՝ ներառելով զբոսաշրջության կոմիտեի պարտականությունների մասին տեղեկատվություն: 2008 թվականին ՀՀ կառավարության կողմից հաստատվել է «ՀՀ զբոսաշրջության զարգացման հայեցակարգը», որի հիման վրա իրականացվում է ոլորտի պետական քաղաքականությունը:

ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարությունը 2019թ. վերջին հանրային քննարկման էր դրել «Հայաստանի զբոսաշրջության ռազմավարությանը հավանություն տալու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշման նախագիծը³, որը ներկայացնում է ՀՀ զբոսաշրջության զարգացման տեսլականը, առաքելությունը և հետագա աճի հնարավորությունները մինչև 2030թ.: Այնուամենայնիվ, այս փաստաթուղթը դեռևս չի ներկայացվել ՀՀ կառավարության քննարկմամբ: ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարությունը յուրաքանչյուր տարի հրապարակում է զբոսաշրջության զարգացման տարեկան ծրագիրը: Սակայն տվյալ ծրագրերի իրականացման վերաբերյալ չկան հրապարակված հաշվետվություններ:

2004 թվականից Հայաստանում հյուրանոցային ոլորտի գործունեությունը կարգավորելու նպատակով գործում է ՀՀ Կառավարության 2004թ. հունիսի 10-ի «Հյուրանոցային ծառայություններ մատուցելու կարգն ու պայմանները սահմանելու, հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների որակավորման կարգերը և

¹ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակների կողմից, կատարված վերլուծության արդյունքների հիման վրա

² «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, 17.12.2003

³ Աղբյուրը՝ <https://www.e-draft.am/projects/2090>

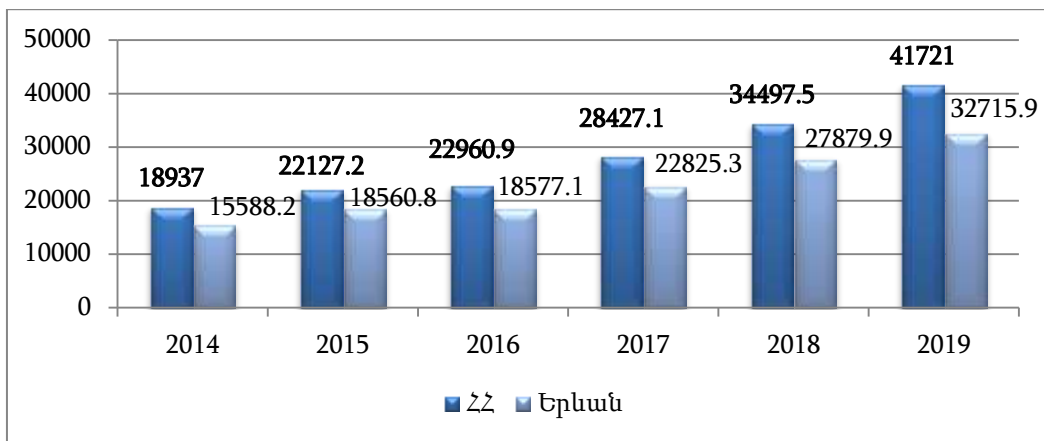
որակավորման ընթացակարգը հաստատելու մասին» թիվ 946-Ն որոշումը:¹ Որոշումը սահմանում է հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման որակի համապատասխանությունը նորմատիվ իրավական ակտերի և հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման պայմանագրի պահանջներին, ինչպես նաև հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտները կամավորության սկզբունքով կարող են ստանալ որակավորման կարգ: Հիմնական հիմնախնդիր է մնում հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների որակավորման կարգերի անհամապատասխանությունը իրականության հետ: Ինչպես արդեն նշվել է, ՀՀ-ն ունենալով տեղաբաշխվելու ավելի քան 700 տարբերակ՝ միայն 6 հյուրանոցներ են պաշտոնապես որակավորված և ունեն միջազգային չափանիշներին համապատասխան աստիճանակարգ: Իսկ մյուս հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտները շրջանցում են նախատեսված պահանջները: Հետևաբար, անհրաժեշտ է ուժեղացնել լիազոր մարմնի՝ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության վերահսկողական գործառույթները՝ ոլորտը հավուր պատշաճի կառավարելու համար:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է ձևավորել ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտում բարենպաստ գործարար և ներդրումային միջավայր, մշակել Ջրոսաշրջության մասին նոր օրենք, իրավական և նորմատիվային ակտեր, որոնք կբարելավեն ոլորտի ծառայությունների որակը:

2. Ենթակառուցվածքային և տարածքային համաչափ զարգացման հիմնախնդիրներ

Հայաստանի կարևորագույն հիմնախնդիրներից է տարածքային համաչափ զարգացման ապահովումը: ՀՀ հիմնական զբոսաշրջային տեսարժան վայրերում բացակայում են գիշերակացի օբյեկտները: Վիճակն անհանգստացնող է այնքանով, որքանով որ Հայաստանի՝ համաշխարհային համբավ ունեցող պատմամշակութային խոշոր հուշարձանները, եկեղեցիներն ու կոթողները, առողջարանական համալիրները սփռված են հանրապետության ողջ տարածքում, հիմնականում՝ լեռնային, հեռավոր շրջաններում: Զբոսաշրջիկների մեջ մեծ դժգոհություն է առաջացնում այն փաստը, որ հյուրանոցների բացակայության պատճառով նրանք ստիպված են իրենց շրջագայությունները կազմակերպել մեկ օրվա ընթացքում: Բացի այդ, հարկ է ընդգծել, որ ոչ միայն զբոսաշրջությունն ու հյուրանոցային տնտեսությունը, այլև ընդհանրապես ծառայությունների ոլորտը կենտրոնացած է հիմնականում Երևանում: 2019 թվականին հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների թիվը կազմել 702, որից 372 գտնվում են Երևանում (**տե՛ս գծապատկեր 4-ը**): Հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների հասույթը զգալի աճ է ունեցել՝ 2019 թվականին հասնելով 41721.0 միլիոն դրամի: Սակայն ստացված եկամուտների չնչին մաս է բաժին ընկնում մարզերին, հասույթի մեծ մասը պատկանում է մայրաքաղաք Երևանին՝ կազմելով 32715.9 միլիոն դրամ (**տե՛ս գծապատկեր 6-ը**):

¹ Աղբյուրը՝ <https://mineconomy.am/media/2634/408.pdf>

Գծապատկեր 6. ՀՀ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների հասույթը 2014-2019 թթ. (միլիոն դրամ)¹

Եվ չնայած այսպիսի աճին, տեսակետներ կան, որ պաշտոնական վիճակագրությունը թերի է. իրականում հյուրանոցներն ավելի շատ են վաստակում: Եթե իսկապես շրջանառությունն ավելի մեծ, բայց հյուրանոցները ներկայացնում են ավելի փոքր ցուցանիշներ, ապա դա կարող է ձեռնտու լինել նրանց, բայց ընդհանուր շուկայի վրա լուրջ բացասական ազդեցություն ունենալ: Բանն այն է, որ ներդրողները, որոնք հետաքրքրվում են շուկայով, հաճախ հիմնվում են պաշտոնական տվյալների վրա: Եվ որպես կանոն շուկայի փոքր ծավալները կարող են երկիրը ոչ գրավիչ դարձնել նրանց համար: Այսինքն՝ ոլորտի ծավալներն իրականից ավելի փոքր ներկայացնելը կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ շուկայում ներդրումների համար: Հայաստանյան զբոսաշրջության ոլորտը թվերի և ցուցանիշների առումով վերլուծության ենթարկելը գրեթե անհնարին աշխատանք է, քանի որ վիճակագրական տվյալների սղությունը հաճախ տանում է դեպի փակուղի: Վիճակագրական տվյալները հիմնականում ամփոփվում են ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի եռամսյակային և տարեկան հաշվետվություններում, որտեղ հակիրճ և կցկտուր տվյալներ են ընդամենը մի քանի ցուցանիշների գծով:

Հանրապետության մարզերում, քաղաքներում բացակայում են զբոսաշրջության զարգացման անհրաժեշտ ռեսուրսային, ժամանցային, մշակութային ենթակառուցվածքները:² Ներկայացնենք մի քանի զբոսաշրջային վայրեր, որոնք ներկայումս ունեն այս խնդիրը:

Համաձայն Հայաստանի զբոսաշրջության զարգացման 2020-2030 թվականների ռազմավարության, Հայաստանի կլաստերային ցանցը³ ընդլայնելու համար

¹ Աղբյուրը՝ ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2020, էջ 1
https://armstat.am/file/article/marzer_2020_22_.pdf

² Ստեփանյան Կ. Կ., Զբոսաշրջության զարգացման անհրաժեշտ ենթակառուցվածքների արդի վիճակը ՀՀ-ում, 2011 թ., էջեր՝ 4-5:

³ Կլաստերները կենտրոնացած գործնական օջախներ են, որոնք զբոսաշրջիկները օգտագործում են որպես կայան՝ շրջակա գոտին ուսումնասիրելու համար, և կարող են մնալ կամ մնում են այնտեղ՝ գիշերելու:

Գյումրին, Արենին/ Եղեգնաձորը և Գորիսը կարևոր մեկնարկային կետեր են¹:

Գյումրին կացարանով ապահովելու հնարավորությունները շատ ցածր են՝ հաշվի առնելով կլաստերի ազդեցությունն ու ներուժը: Կացարանների հնարավորությունները կազմում են մոտավորապես 20 հյուրանոցներ և B&B-ներ՝ 3-4 աստղանի: Ըստ ռազմավարության ներկայումս կա ընդամենը 668 մահճակալ և 3-4 աստղանի հյուրանոցների, հանրակացարանների և B&B-ների ավելացումն առանցքային լուծում կլինի:² Դեպի Գյումրի, Գյումրիից Երևան-Թիֆլիս և Դիլիջան-Վանաձոր ճանապարհային ուղիներով, երկաթուղով հասնելու հնարավորությունը քաղաքը դարձնում է հիմնական տարանցիկ կետ, որն ապահովում է հետագա հարմարավետ ճանապարհորդություն՝ Հայաստանն ավելի շատ բացահայտելու համար:

Արենի/Եղեգնաձոր կլաստերը առաջարկում է ժամանցի, մշակութային, առողջարանային, բնության և արկածային զբոսաշրջության մի շարք հնարավորություններ: Բացի այդ, այստեղ է գտնվում նաև Ջերմուկը, Հայաստանի հիմնական առողջարանային քաղաքը: Հաշվի առնելով իր ռազմավարական նշանակությունը, այս կլաստերը պետք է ունենա կացության բազմազան առաջարկներ՝ սպասարկելու տարբեր մարդկանց: Այստեղ չկան հյուրանոցներ, որոնք ունեն զբոսաշրջային մեծ խմբեր և MICE ճանապարհորդներ ընդունելու համապատասխան հնարավորություններ՝ կոնֆերանս/բիզնես դահլիճներ: Ըստ ռազմավարության անհրաժեշտ է 3-4-աստղանի հյուրանոցների քանակի ավելացում:³

Գորիսը կարող է օգտագործել Տաթևին մոտ գտնվելու հանգամանքը, կացարանային առաջարկները և տրանսպորտային ցանցի հնարավորությունները ավելի հարավ գտվող Կապանի հետ՝ դարպասի իր կարգավիճակն ամրապնդելու համար: Գորիսը՝ ՀՀ-ի հնագույն քաղաքներից մեկը, զբոսաշրջիկների համար հարմար է որպես «փոքր քաղաք» այցելելու և հյուրընկալվելու համար: Տարածաշրջանում կան շատ քիչ թվով հյուրանոցներ, որոնք բավարար չեն Տաթև այցելուների համար:⁴

Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ պետության կառավարության աջակցության մեխանիզմները զբոսաշրջության զարգացման հիմնական գործոններից են: Մի շարք երկրներում ոլորտի ենթակառուցվածքների զարգացման համար պետությունը տրամադրում է սուբսիդիաներ, դրամաշնորհային համաֆինանսավորում, հարկերից ազատում որոշակի ժամկետով: Վրաստանում՝ զբոսաշրջային շրջաններում ստեղծվել են հատուկ Ազատ զբոսաշրջային գոտիներ, որոնք այդ վայրերում հյուրանոցային ենթակառուցվածքների կառուցման

¹ «Հայաստանի զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն 2020-2030», 2019 նոյեմբեր, https://mineconomy.am/media/9557/TourismStrategy_2020-2030.pdf

² «Հայաստանի զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն 2020-2030», 2019 նոյեմբեր, էջ 97, https://mineconomy.am/media/9557/TourismStrategy_2020-2030.pdf

³ «Հայաստանի զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն 2020-2030», 2019 նոյեմբեր, էջ 98, https://mineconomy.am/media/9557/TourismStrategy_2020-2030.pdf

⁴ «Հայաստանի զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն 2020-2030», 2019 նոյեմբեր, էջ 69, https://mineconomy.am/media/9557/TourismStrategy_2020-2030.pdf

համար տրամադրում են արտոնություններ:

Աղյուսակ 1

Վրաստանում տրամադրվող ներդրումային նախաձեռնություններ¹

<i>Նախաձեռնության անվանում</i>	<i>Տրամադրվող արտոնություններ</i>
❖ Հյուրանոցային ներդրումների նախաձեռնությունը, որը ներդրողներին հնարավորություն է տալիս անմիջապես մրցակցային դիրքով մտնել վրացական շուկա	- մասնավորեցված գույքի ձեռքբերում ուղղակի վաճառքի միջոցով, - մասնավորեցված գույքի ձեռքբերման ընթացիկ շուկայական արժեքի էական գեղչեր, - արտոնյալ պայմաններ քաղաքապետարաններից, ինչպիսիք են Թբիլիսին և տարածաշրջանային կենտրոնները:
❖ Ազատ զբոսաշրջային գոտիներ, որոնք ներդրողներին հատուկ արտոնություններ են տալիս Քոբուլեթիում և Անակլիում / Գանժուխուրիում	Քոբուլեթիում 1-3 միլիոն ԱՄՆ դոլարի ներդրումներ կատարող ներդրողներին առաջարկվում է հետևյալը. - անվճար տարածք, - անվճար հյուրանոցային կառավարման պլան, - այն հյուրանոցները, որոնք ունեն ավելի քան 100 սենյակ, տրամադրում են անվճար թույլտվություն (լիցենզիա) խաղատան համար, - շահութահարկից և գույքահարկից ազատում 15 տարով և այլն:
❖ Քոբուլեթիի հաջող մեկնարկից հետո ստեղծվել է Անակլիա / Գանժուխուրիի ազատ զբոսաշրջային գոտին	- անվճար տարածք, - անվճար հյուրանոցային կառավարման պլան, - շահութահարկից և գույքահարկից ազատում 15 տարով, - այն հյուրանոցները, որոնք ունեն ավելի քան 80 սենյակ, տրամադրում են անվճար թույլտվություն (լիցենզիա) խաղատան համար, - Վրաստանի քաղաքացիություն օտարերկրյա ներդրողների համար և այլն:

Հետևաբար, առաջարկում ենք, վերը նշված կլաստերները սահմանել որպես Ազատ զբոսաշրջային գոտիներ, և տրամադրել ենթակառուցվածքների կառուցման համար անհրաժեշտ արտոնություններ: Այդ արտոնություններից են՝ հարկերից ազատում որոշակի ժամկետով, հյուրանոցային օբյեկտի կառուցման համար անվճար տարածքի տրամադրում:

3. Մարքեթինգային հիմնախնդիրներ

Հայաստանի զբոսաշրջային ապրանքի մարքեթինգավորման համար անհրաժեշտ է, առաջին հերթին, միջազգային զբոսաշրջային ցուցահանդեսներին առավել ակտիվ մասնակցություն, ինչպես նաև միջազգային հայտնի ամսագրերի,

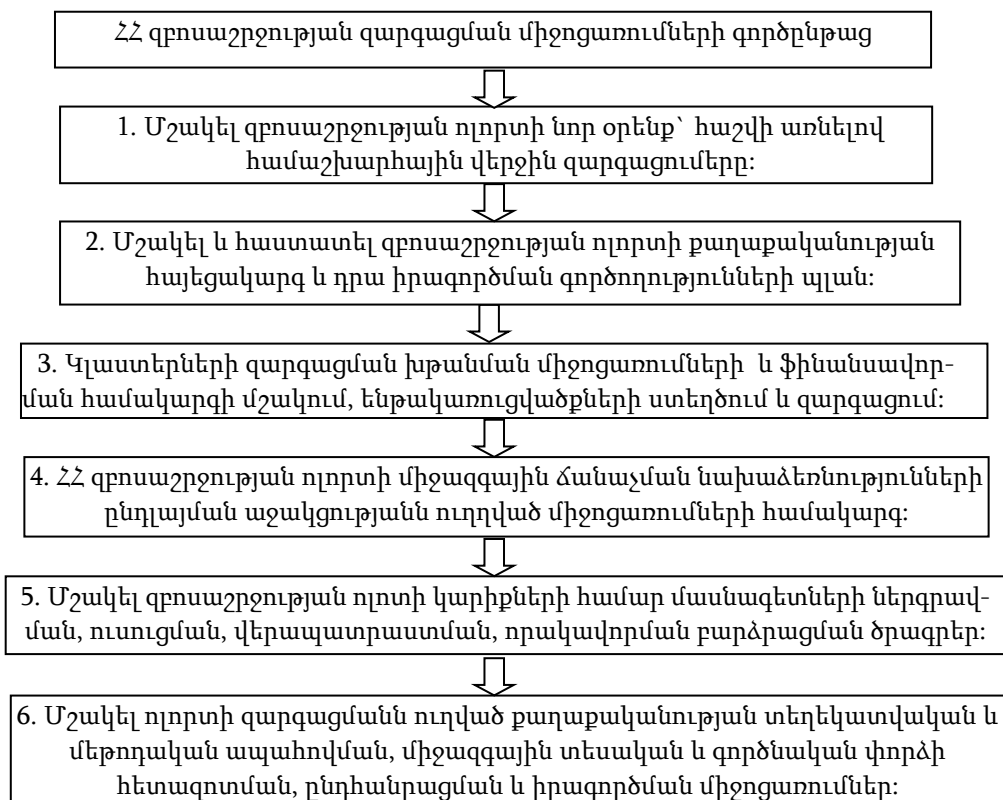
¹Georgia–Marvelous Land of Tourism, Researches and Reports, 2016, p. 53,

Григорян С., Грузинский опыт управления развитием туризма, Результаты современных научных исследований и разработок: сборник статей XI Всероссийской научно-практической конференции. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2020, стр. 98

<https://naukaip.ru/wp-content/uploads/2020/11/%D0%9C%D0%9A-943.pdf>

հեռուստատեսությունների հետ համագործակցություն, գովազդային բոլոր հնարավոր մեխանիզմների կիրառում և թիրախային շուկաներում ներկայացուցչություններ ունենալը: Այս ուղղությամբ իրականացվող քայլերի ավելի արդյունավետ ելքերի համար անհրաժեշտ է պետական աջակցություն, որովհետև գովազդը և երկրի բրենդավորման համար անհրաժեշտ մեծ չափի ֆինանսական միջոցները չեն կարող ապահովվել մասնավոր զբոսաշրջային օպերատորների կամ գործակալությունների կողմից: Օգտվելով Հարավաֆրիկյան Հանրապետության փորձից, ՀՀ-ն նույնպես կարող է զբոսաշրջության ոլորտում իրականացնել ՓՄՁ-ների գործունեության բարելավման ծրագիր, որը նախատեսում է պետության կողմից ծախսերի 30-50%-ի չափով փոխհատուցում՝ ցուցահանդեսներին մասնակցելու և որակի գնահատականներ ստանալու համար (HACCP, ISO) և այլն: Այս ծրագիրը հնարավորություն կտա բարձրացնել ինչպես երկրի ճանաչելիությունը արտասահմանում, այնպես էլ ստանալ որակի գնահատականներ՝ ընդգծելով սպասարկման բարձր որակը:

Այսպիսով, կատարված վերլուծության արդյունքների հիման վրա առաջարկվել է ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման հետևյալ գործընթացը:

Գծապատկեր 7. ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման միջոցառումների իրականացման գործընթաց

¹ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակների կողմից

Գիտական նորույթ: Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման համատեքստում բացահայտվել և դասակարգվել են ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման հիմնախնդիրները, մշակվել են ոլորտի զարգացման հայեցակարգային միջոցառումներ, համաձայն որի առաջարկվել են հաջորդական քայլեր, որոնց իրականացումը կարող է բարձրացնել ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի մրցունակությունը:

Եզրակացություն: Հետազոտելով ՀՀ զբոսաշրջության զարգացման վրա ազդող գործոնները, առանձնացվել և վերլուծվել են օրենսդրաիրավական կարգավորման, ենթակառուցվածքային և տարածքային համաչափ զարգացման, մարքեթինգային հիմնախնդիրները, և ըստ այդմ, ներկայացվել են հետևյալ առաջարկությունները՝

- անհրաժեշտ է ձևավորել ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտում բարենպաստ գործարար և ներդրումային միջավայր, մշակել Զբոսաշրջության մասին նոր օրենք, իրավական և նորմատիվային ակտեր, որոնք կբարելավեն ոլորտի ծառայությունների որակը:
- Գյումրի, Արենի/ Եղեգնաձոր և Գորիս կլաստերները սահմանել որպես Ազատ զբոսաշրջային գոտիներ, և օգտվելով Վրաստանի փորձից, տրամադրել ենթակառուցվածքների կառուցման համար անհրաժեշտ արտոնություններ:
- հաշվի առնելով Հարավաֆրիկյան Հանրապետության փորձը, ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտում իրականացնել ՓՄՁ-ների գործունեության բարելավման ծրագիր:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, 17.12.2003,
2. «Հայաստանի զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն 2020-2030», 2019 նոյեմբեր, https://mineconomy.am/media/9557/TourismStrategy_2020-2030.pdf
3. ՀՀ ՎԿ «Վճարային հաշվեկշիռ 6» առցանց տվյալների բազա, <https://www.armstat.am/am/?nid=203>
4. ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2020, https://armstat.am/file/article/marzer_2020_22_.pdf
5. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2020թ. հունվար, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_20a_421.pdf
6. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2022թ. հունվար https://armstat.am/file/article/sv_01_22a_421.pdf
7. Ստեփանյան Կ.Կ., Զբոսաշրջության զարգացման անհրաժեշտ ենթակառուցվածքների արդի վիճակը ՀՀ-ում, 2011 թ., 9 էջ
8. Տեղեկատվություն ՀՀ-ում որակավորման կարգ ստացած հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների ցանկի, որակավորման համար գանձվող պետական տուրքի դրույթաչափերի և վճարման հաշվեհամարների վերաբերյալ, 2022, https://mineconomy.am/media/18211/qualified_hotels_07.03.2022.pdf
9. Григорян С., Грузинский опыт управления развитием туризма, Результаты современных научных исследований и разработок: сборник статей XI Всерос-

- сийской научно-практической конференции. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2020, стр. 97-101, <https://naukaip.ru/wp-content/uploads/2020/11/%D0%9C%D0%9A-943.pdf>
10. Georgia–Marvelous Land of Tourism, Researches and Reports, 2016, 224p.
 11. World Travel & Tourism Council “Travel&Tourism Economic impact of Armenia, 2021, 2p.
 12. <https://www.e-draft.am/projects/2090>
 13. <https://mineconomy.am/media/2634/408.pdf>

References

1. «Zbosashrjowt'yan & zbosashrjayin gorc'owneowt'yan masin» HH o'renq, 17.12.2003,
2. «Hayastani zbosashrjowt'yan zargacman r'azmavarowt'yown 2020-2030», 2019 noyember, https://mineconomy.am/media/9557/TourismStrategy_2020-2030.pdf
3. HH VK «Vtwarayin hashvekshir' 6» ar'canc tvyalneri baza, <https://www.armstat.am/am/?nid=203>
4. HH marzery' & Er&an qaghaqy' t'verov, 2020, https://armstat.am/file/article/marzer_2020_22_.pdf
5. HH social-tntesakan vitwaky', 2020t'. hownvar, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_20a_421.pdf
6. HH social-tntesakan vitwaky', 2022t'. hownvar https://armstat.am/file/article/sv_01_22a_421.pdf
7. Step'anyan K.K., Zbosashrjowt'yan zargacmann anhrayhesht ent'akar'owcvac'qneri ardi vitwaky' HH-owm, 2011 t'. 9 e'j
8. Teghekatvowt'yown HH-owm orakavorman karg stacac' hyowranocayin tntesowt'yan o'byektneri canki, orakavorman hamar gand'vogh petakan towraqi drowyqa-chap'eri & vtwarman hashvehamarneri veraberyal, 2022, https://mineconomy.am/media/18211/qualified_hotels_07.03.2022.pdf
9. Grigorjan S., Gruzinskij opyt upravleniya razvitiem turizma, Rezul'taty sovremennyh nauchnyh issledovaniy i razrabotok: sbornik statej XI Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii. – Пенза: МСНС «Наука и Просвещение». – 2020, стр. 97-101, <https://naukaip.ru/wp-content/uploads/2020/11/%D0%9C%D0%9A-943.pdf>
10. Georgia–Marvelous Land of Tourism, Researches and Reports, 2016, 224p.
11. World Travel & Tourism Council “Travel&Tourism Economic impact of Armenia, 2021, 2p.
12. <https://www.e-draft.am/projects/2090>
13. <https://mineconomy.am/media/2634/408.pdf>

Քրիստինե Յուրիի Բաղդասարյան
Սոնա Հրաչիկի Գրիգորյան

Համառոտագիր: Զբոսաշրջության ոլորտը արդյունաբերության գերակա ճյուղ է համարվում ինչպես աշխարհի բազմաթիվ երկրներում, այնպես էլ Հայաստանում: Այնուամենայնիվ, Հայաստանը հնարավորություն ունի և պետք է միջազգային շուկային առաջարկի ավելի խստապահանջ հաճախորդի կարիքների համար նախատեսված բազմաբնույթ և բարձրորակ զբոսաշրջային արդյունք՝ ներկայումս գերակշռող «դասական զբոսաշրջային փաթեթներից» զատ: Այս զարգացումն ինքնին կպահանջի ավելի բարձր որակավորված աշխատուժ, ավելի մեծ ներդրումներ, ավելի բարձրակարգ ենթակառուցվածքներ և ծառայություններ, հետազոտությունների ավելի ժամանակակից մեթոդներ և տեխնոլոգիաներ և ավելի նպաստավոր գործարար միջավայր: Զբոսաշրջության զարգացման հիմնական մարտահրավերներից է արտասահմանում երկրի ճանաչելիության կամ «բրենդինգի» հիմնախնդիրը: ՀՀ զբոսաշրջության զարգացման համար ռազմավարական ուղին ճիշտ մարքեթինգային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումն է: Այս հիմնահարցերով էլ պայմանավորված է **հոդվածի արդիականությունը:**

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել զբոսաշրջության զարգացման հիմնախնդիրները, և առաջարկել դրանց լուծման միջոցառումներ՝ այն դարձնելու որպես ՀՀ տնտեսության համեմատական առավելություն ունեցող ուղղություն: Այդ նպատակի իրականացման համար հոդվածում դրվել և վերլուծվել են հետևյալ **խնդիրները՝**

- առանձնացնել ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման հիմնահարցերը,
- զբոսաշրջության ոլորտի միջազգային փորձի վերլուծություն, արդյունքի վեր հանում,
- բացահայտել զբոսաշրջության ոլորտ զարգացմանը նպաստող գործոնները: Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են վերլուծության և համադրության (սինթեզի) կառուցվածքային, ինչպես նաև՝ համակարգային վերլուծության **մեթոդները:**

Ստացված հիմնական արդյունքները: Իրականացված վերլուծության արդյունքում ուսումնասիրվել և վերլուծվել են զբոսաշրջության զարգացման հիմնական ցուցանիշները, ուսումնասիրվել է զբոսաշրջության զարգացման միջազգային փորձը, առանձնացվել են ոլորտի զարգացման հիմնախնդիրները, որոնց հիման վրա էլ առաջարկվել են զբոսաշրջության զարգացման միջոցառումներ:

Գիտական նորույթ: Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման համատեքստում բացահայտվել և դասակարգվել են ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման հիմնախնդիրները, մշակվել են ոլորտի զարգացման հայեցակարգային միջոցառումներ, համաձայն որի առաջարկվել են հաջորդական քայլեր, որոնց իրականացումը կարող է բարձրացնել ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի մրցունակությունը:

Ստացված արդյունքների կիրառման հնարավորությունը: ՀՀ-ում զբոսաշրջության զարգացման համար խոչընդոտ հանդիսացող խնդիրների լուծման համար ներկայացված առաջարկների իրականացման դեպքում ՀՀ-ն կարող է ներգրավել ավելի շատ զբոսաշրջիկ և դառնալ մրցունակ երկիր:

Բանալի բառեր: Զբոսաշրջություն, համաշխարհային փորձ, զբոսաշրջիկ, ենթակառուցվածք, կլիստեր, արտոնություն, սպասարկում, զբոսաշրջային արդյունք, գործոն

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В АРМЕНИИ

Кристине Юрьевна Багдасарян
Сона Грачиковна Григорян

Аннотация: Сфера туризма считается приоритетной отраслью промышленности как во многих странах мира, так и в Армении. Однако Армения имеет возможность и должна предложить международному рынку разнообразный и качественный туристический продукт, рассчитанный на потребности более требовательного клиента, в дополнение к преобладающим в настоящее время «классическим турпакетам». Это развитие само по себе потребует более квалифицированной рабочей силы, больших инвестиций, лучшей инфраструктуры и услуг, более современных методов и технологий исследований, а также более благоприятной деловой среды. Одной из главных проблем в развитии туризма является вопрос узнаваемости или «брендинг» страны за рубежом. Стратегическим путем развития туризма в Армении является повышение эффективности правильной маркетинговой политики. **Актуальность** статьи обусловлена и этими вопросами.

Цель статьи - выявить проблемы развития туризма, и предложить меры по их решению, сделать его направлением со сравнительным преимуществом экономики РА. Для достижения поставленной цели в статье излагаются и анализируются **следующие вопросы:**

- выделить вопросы развития сферы туризма РА;
- анализ международного опыта в сфере туризма, представление результатов;
- выявить факторы, способствующие развитию туризма.

В ходе исследования использовались **методы** структурного анализа и комбинирования (синтеза), а также системного анализа.

Полученные основные результаты. В результате анализа были изучены и проанализированы основные показатели развития туризма, изучен международный опыт развития туризма, выделены проблемы развития отрасли, на основании чего предложены мероприятия по развитию туризма.

Научная новизна. В контексте развития сферы туризма выявлены и классифицированы проблемы развития сферы туризма Республики Армения, разработаны концептуальные меры по развитию отрасли, в соответствии с которыми

предложены последовательные шаги, реализация которых может повысить конкурентоспособность туристического сектора.

Возможность применения полученных результатов. В случае реализации предложений по решению проблем, мешающих развитию туризма в Армении, Армения может привлечь больше туристов и стать конкурентоспособной страной.

Ключевые слова: туризм, мировой опыт, турист, инфраструктура, кластер, привилегия, услуга, туристический продукт, фактор.

TOURISM DEVELOPMENT ISSUES IN ARMENIA

Kristine Yuri Baghdasaryan
Sona Hrach Grigoryan

Abstract: The sphere of tourism is considered a priority branch of industry both in many countries of the world and in Armenia. However, Armenia has the opportunity and must offer to the international market a diverse and high-quality tourism product designed for the needs of the more demanding customer, in addition to the currently prevailing "classic travel packages". This development in itself will require a more skilled workforce, greater investment, better infrastructure and services, more modern research methods and technologies, and a more favorable business environment. One of the main challenges in the development of tourism is the issue of recognition or "branding" of the country abroad. The strategic way for the development of tourism in Armenia is to increase the effectiveness of the right marketing policy. The *urgency* of the article is conditioned by these issues as well.

The purpose of the article is to identify the problems of tourism development, as well as to propose measures to solve them, to make it a direction with a comparative advantage of the RA economy. To achieve this goal, the article sets out and analyzes the *following issues*:

- to single out the issues of development of the RA tourism sphere;
- analysis of international experience in the field of tourism, presentation of results;
- identify the factors contributing to the development of tourism.

The methods of structural analysis and combination (synthesis) as well as system analysis were used during the research.

The main results obtained. As a result of the analysis, the main indicators of tourism development were studied and analyzed, the international experience of tourism development was studied, the development issues of the sector were singled out, on the basis of which tourism development measures were proposed.

Scientific novelty. In the context of the development of the tourism sector, the problems of the development of the tourism sector of the Republic of Armenia were identified and classified, conceptual measures for the development of the sector were

developed, according to which successive steps were proposed, the implementation of which can increase the competitiveness of the tourism sector.

The possibility of applying the obtained results. In case of implementation of the proposals for solving the problems that are an obstacle for the development of tourism in Armenia, Armenia can attract more tourists and become a competitive country.

Keywords: tourism, world experience, tourist, infrastructure, cluster, privilege, service, tourism product, factor.